

Е.В. МАМОНТОВА

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ОБРАЗУ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Розглянуто вплив регіонального чинника на сучасну політичну ситуацію в Україні. Висвітлено символічну складову регіональних відносин в Україні. Показано механізм формування регіонального образу та його роль у процесах націєтворення. Обґрунтовано необхідність упровадження інноваційних моделей іміджевих регіональних стратегій.

The influence of regional factor on the modern political situation in Ukraine are considered in the article. The symbolic component of the regional relationship in Ukraine it is showed. The mechanism of formation of the regional image and his role in the nationalbuilding's processes it is showed. The necessity of implementation of the innovation models of regional image strategies is proved.

Траєкторія та зміст сучасного етапу державотворення в Україні поряд зі становленням державного апарату та вдосконаленням механізмів державного управління, демократизацією суспільства та формуванням громадянської нації визначається і регіональним чинником. Політичні події останніх років доводять, що регіональна специфіка, яка існує в будь-якій країні світу, в Україні виходить за межі геокультурного поля і стає джерелом політичних спекуляцій, у результаті чого об'єктивні локальні відмінності перетворюються на протиріччя ідеологічного та світоглядного характеру. Усе це призводить до поглиблення процесу поляризації українського суспільства за регіональною ознакою, ставить під загрозу територіальну цілісність держави. Отже, в ситуації, коли територіальний фактор у житті сучасної України відіграє дестабілізуючу роль, проблема гармонізації регіональних відносин набуває стратегічного характеру.

На нашу думку, одна з причин описаного становища захована у площині націєтворення. Через об'єктивні обставини (тривале перебування українських територій у складі різних імперій, відсутність безперервної державницької традиції, досвід тоталітаризму, поліетнічність, білінгвізм, культурна неоднорідність населення, зовнішній екзистенційний вплив тощо) в Україні на 70-му році незалежності все ще триває процес формування політичної нації.

На шляху набуття спільної громадянської ідентичності конструктивну роль може відіграти державна політика, спрямована на розбудову символічного простору держави, який включає ієрархію

атрибутів національної самоідентифікації. Поряд з національною мовою, національними кодами та символами, історичним міфом та героїчним олімпом нації, окреме місце у структурі державної символосфери належить цілісному образу країни.

Усе вищезазначене актуалізує звернення до вивчення просторових геосимволічних образів та визначення їх державотворчого потенціалу. Адже в ситуації, коли геокультурна регіональна специфіка перетворюється на фактор суспільного розколу, “політика організації символічного простору держави є одним з практичних шляхів до формування спільноти” [2, с. 151].

Сьогодні проблема становлення державної символічної сфери долає притаманну їй публіцистичність і поступово займає належне місце в науковому дискурсі. Соціальна природа символу, його здатність поєднувати в єдине ціле об’єктивне та суб’єктивне, раціональне та ірраціональне зумовила зростання наукового інтересу до феномену символотворення в наші часи. Спираючись на теоретичні доробки філософського (І. Льїн, О. Лосев, Г. Сковорода, П. Флоренський та ін.), культурологічного (М. Бахтін, М. Еліаде, Е. Кассіер, О. Шпенглер та ін.), соціологічного (Е. Дюркгейм, П. Сорокін, Ю. Хабермас та ін.), семіотичного (Р. Барт, Ю. Лотман, Ф. Соссюр, Ч. Пірс та ін.), психологічного (З. Фрейд, К. Юнг та ін.) напрямків соціального знання сучасні західні (П. Бурдьє, А. Гелен, М. Едельман, Дж. Кауфман, М. Майа, Т. Мейер та ін.), російські (Б. Дубін, В. Іванов, Д. Мисюров, В. Попов, В. Поцелуєв, О. Соловійов та ін.) та вітчизняні (В. Бурлачук, В. Полянська, Г. Почепцов та ін.) фахівці намагаються долати загальнокультурний підхід в інтерпретації символу та символічного, розглядаючи їх у соціально-політичному контексті, зокрема як складову медіатизації соціального простору, де остання визначається як ознака інформаційного суспільства, оскільки умовою та змістом символізації виступає соціально-політична комунікація.

Поява останніми роками масиву публікацій, присвячених природі та закономірностям виникнення і формування масових просторових уявлень, вказує на відокремлення дослідницького напрямку, предметом якого є образ території (міста, країни, геополітичного регіону, світу) як інструмент соціального управління. Теоретико-методологічний фундамент даного напрямку можуть скласти роботи таких зарубіжних дослідників, як В. Бочаров, М. Годельє, Д.-Ж. Дозон, А. Ковачев, М. Лукер, В. Тернер, М. Тостер та ін. Роботи Д. Барнса, Б. Дубіна, Ю. Левади, О. Кисельова, Д. Колосова, Д. Замятіна та ін. містять спроби розробити методологію вивчення просторової картини світу та її функцій у соціально-політичному житті суспільства. Технологіям конструювання образу території у вербальному та візуальному комунікаційному просторі присвячені публікації Г. Ванштейна, А. Ливена, В. Легойди, В. Малкіна, Д. Місюрора,

М. Малья, П. Родькіна, В. Шаповалова, М. Епштейна та ін.

Огляд вітчизняної літератури свідчить, що в дослідженнях вітчизняних науковців з даної проблематики домінує маркетинговий підхід. Імідж держави як складова економічного потенціалу досліджується в працях Б. Гунського, О. Мозгового, В. Рокоча, О. Плотнікова, А. Черемиса та ін. Низка дослідників (О. Білоус, М. Гордєєва, О. Зарубінський, О. Лук'яненко, Т. Циганкова та ін.) вбачають головне призначення геосимволічного образу країни в її позиціонуванні на міжнародній арені та забезпеченні конкурентоспроможності в добу глобалізації. В. Балі, О. Бутик, Н. Васильєва, О. Гриценко, С. Дзюба, О. Зубик, О. Леонов, Т. Пашукова та інші досліджують прикладні питання міжнародного брендингу України.

Окремо можна виділити роботи, в яких питання формування позитивного образу країни розглядається як складова етнодержавотворчих процесів (О. Мироненко, Ю. Римаренко, І. Усенко, В. Чехович та ін.).

Місце та роль іміджу країни в системі пріоритетів державного управління, а також механізми формування бренду території висвітлені в публікаціях таких авторів, як С. Вдовенко, Т. Гребнева, Л. Губерський, В. Лупаций, Л. Місюра, А. Райков, С. Саханенко, М. Свірін, А. Стеченко, В. Тарнавський тощо.

У цілому, інтереси вітчизняних науковців при дослідженні процесів і механізмів формування образу держави фокусуються на міжнародному аспекті проблеми. Іншими словами, образ (імідж) країни розглядається передусім як складова зовнішньополітичної державної стратегії. Однак, враховуючи неструктурованість і незбалансованість внутрішнього геосимволічного простору України, стихійність та непередбаченість його формування, відсутність цілісного образу країни в масових уявленнях населення різних регіонів тощо, уваги з боку фахівців потребує й питання внутрішнього територіального брендингу. Адже конструювання цілісного позитивного образу країни неможливе без урахування регіональної геокультурної специфіки, виявлення символічного капіталу територій і формування їх образу в загальнодержавному контексті.

Мета даної роботи полягає у визначенні засад формування регіонального образу та його особливостей як фактора державного будівництва в Україні.

При дослідженні природи регіонального образу та визначенні його державотворчого потенціалу необхідно пам'ятати: місце регіону на геосимволічній карті країни зумовлюється не тільки його роллю в економічному та соціально-політичному житті країни, але й внеском у формування загального культурного образу держави та вагою символічного капіталу.

Виходячи з цього, процес формування регіонального образу пропонуємо розглядати у межах моделі, яка включає три рівні. На першому

(локальному) – формується автообраз регіону. На другому (загальнодержавному) – регіони перетворюються на суб'єкти символічного домінування та використовують свій іміджевий ресурс у конкурентній боротьбі за право визначати державотворчі стратегії країни в цілому. Третій (міжнародний) рівень надає можливість регіону виступати на зовнішньому полі і в якості самостійної символічної домінанти, і в ролі об'єкта, що цілком підпорядкований стратегії позиціонування країни у світі.

У запропонованій схемі базовим та визначальним є нижчий (локальний) рівень, де головним суб'єктом формування регіонального образу виступає індивід.

Механізм формування уявлень про свій “регіональний дім” базується на процесі ідентифікації людини через символічне знакове засвоєння навколишнього просторового середовища. При цьому масштаб території, яку людина намагається семантично структурувати, може варіюватися від планетарного виміру до малого поселення сільського типу. У свою чергу, це позначається і на різних рівнях індивідуальної просторової ідентифікації: глобальному (“громадянином світу”), цивілізаційному (“європесць”), державному (“громадянин України”), регіональному (“кримчанин”, “галичанин”) та локальному (“севастополец”, “львів'янин”).

Однак у цілому, незважаючи на фактор глобалізації, який сприяє поширенню процесів уніфікації, сучасна людина все ще не спроможна вийти за межі звичної ієрархізованої системи координат. Просторове самоусвідомлення індивіда завжди відбувається в контексті конкретизованих опозицій “свій – чужий”, “Схід – Захід”, “Південь – Північ”, “центр – периферія”, “малий – великий” тощо. При цьому людина завжди буде прагнути до локалізації свого просторового існування через зменшення територіальних масштабів ідентифікації.

Не є винятком з даного правила і сучасна Україна. Так, за даними дослідження Соціологічної служби Центру Разумкова, локальна ідентичність, тобто прив'язка до місця проживання, до малої батьківщини, характерна для 44 % громадян України, а рівень загальноукраїнської ідентичності зменшується із Заходу на Схід до Півдня (від 40 до 26 %) [5, с. 3]. Однак, на відміну від більшості європейських країн, де наявність територіальних відмінностей спричинена історичними, етнічними, релігійними, геокультурними та геополітичними чинниками, в Україні відзначається їх чітко окреслена географічна локалізація. У результаті того, що існуючі в Україні субкультури акумулюють історичний досвід територій, в українському суспільстві сформувалися та конкурують різні бачення моделі державотворення.

Таким чином, криза громадянської ідентичності позначається на структурі геосимволічного простору України. Але водночас притаманні

йому хаотичність, фрагментарність, асиметричність, домінування локальних характеристик створюють підґрунтя для безконтрольного і безвідповідального використання регіональних образів та міфів як матеріалу для політичних спекуляцій, що гальмує процеси становлення політичної нації в Україні.

З метою подолання деструктивних наслідків об'єктивно існуючої геокультурної специфіки різних регіонів України варто з'ясувати сутність і природу формування масових регіональних уявлень.

Регіон завжди виступає носієм певного образу в масовій свідомості своїх суб'єктів. Як складне та багатогранне явище образ регіону має подвійну природу. Поряд зі стійкими традиційними елементами, що є універсальними, багатозначущими в амплітуді подальших культурно-історичних інтерпретацій [4, с. 152 – 154], він містить нестійкі, периферійні за значущістю компоненти, які діахронно змінюються залежно від ситуативного контексту.

Фактор регіональної субкультури України дає підстави розглянути проблему становлення та формування територіальних образів у ракурсі відтворення геокультурної та символічної індивідуальності регіону, яке відбувається через механізми символічного взаємообміну. Останні включають вбирання (засвоєння) одних та відштовхування інших (принципово чужих, а можливо, і руйнівних) символів, знаків і культурних зразків. Це стосується і проблеми взаємодії офіційної культурної політики, яка визначає зміст і критерії організації державної символосфери, та історично сформованої місцевої автохтонної культурної системи.

З особливою гостротою відмінність цих культурних потоків відчувається в добу системних змін. Процеси державотворення в пострадянській Україні викликали не тільки необхідність у створенні якісно нової системи державного управління, формуванні ринкових економічних підвалин, затвердженні нових соціально-політичних пріоритетів та ідейних орієнтирів, але й потребу в їх відповідному символічному забезпеченні.

Слід відзначити, що в підходах до вирішення означеної проблеми, вирішення якої було покладено на гуманітарну політику держави, в багатьох пострадянських країнах досі домінує прикладний аспект. Він проявляється у спробах адміністративного керівництва процесами формування нового культурно-символічного поля в цілому, у міфологізації національної історії, в пошуках історіософських засад для моделювання національної культурної ідеї та національного символічного простору. Деякі дослідники вбачають у цьому прояв “культурного націоналізму”, який прагне поєднати культуру та державу, забезпечити культуру власним політичним дахом, при цьому не більш ніж одним [1; 3].

Історія знає немало прикладів переформатування символічного простору держави відповідно до панівних політичних парадигм, прямим

наслідком чого стає нове прочитання регіональних образів. Метаморфози в малих регіональних локусах здійснюються через механізми “культурних революцій”, в основу яких покладено переміщення відповідно до нового соціально-історичного контексту основних культурних архетипів, міфологем та символів, які набувають актуального ідеологічного звучання.

Однак у цілому, не залежно від тимчасових відхилень, регіональний образ формується природним шляхом через поступове знакове структурування геокультурного символічного простору, через відокремлення “сильних” (сакральних) та “слабких” місць, через зонування, яке характеризується місцевим колоритом.

Механізм формування образу регіону полягає в об’єднанні природно-ландшафтного та етносоціального, шляхом проектування історико-культурної долі території. При цьому існують дві моделі структурування територіальних образів, де головними суб’єктами територіально-культурної ідентифікації регіону виступає або сам регіон (Донбас), або регіональний центр (Одеса).

Регіональний автообраз, як багатогранне явище, на основі символічного прочитання конфігурації внутрішньотериторіальних природно-культурних зон, завжди формується згідно із власною шкалою вимірювань. Уявлення про власну “історичність” та їх матеріалізація в комплексі місцевих візуальних символів (храмах, пам’ятках архітектури, монументах тощо) складають міфореелігійний план регіонального образу, який доповнюються економічними, природнокліматичними, історико-героїчними, персонажними компонентами тощо.

Отже, образ території формується перш за все на локальному внутрішньому рівні, а не внаслідок зовнішніх впливів. У контексті соціально-політичних перетворень, згідно з логікою нової ідеологічної ієрархії, автообраз регіону переформовує свої змістовні та символічні складові відповідно до вимог часу.

Водночас, загальносвітовою тенденцією стає зменшення субкультурної компоненти в процесі культурного укорінення суб’єктів. Іншими словами, внутрішні трансформаційні процеси, з одного боку, та входження у відкритий світовий медійний та символічний простір, з іншого – стимулюють активізацію індиферентних до регіональної специфіки надетнічних культурних сегментів і символічних форм.

Виходячи з вищевикладеного, спробуємо сформулювати підсумкові положення, що торкаються проблеми використання регіонального образу в якості інструменту подолання деструктивних тенденцій, що гальмують процес державного будівництва в Україні.

По-перше, в ситуації поглиблення поляризації суспільства за територіальною ознакою вимогою часу є формування державної регіональної іміджевої стратегії. Суб’єктами її реалізації повинні стати центральні органи державного управління; представницькі та виконавчі

органи обласного (регіонального) рівня; органи місцевого самоврядування; партії, організації; громадсько-політичні рухи та організації, бізнес-структури, заклади культури та освіти тощо.

По-друге, регіональна іміджева стратегія може переформувувати, переробляти регіональний автообраз тільки за умови збереження та поважливого відношення до регіональної історико-культурної пам'яті. Саме розуміння об'єктивно існуючої взаємообумовленості природного та соціодуховного начал є тим підґрунтям, що забезпечує безперервний зв'язок минулого та сучасного.

По-третє, зберігаючи стійкі ознаки та риси власної специфіки у вигляді образів ідентичності (тобто суб'єктивних уявлень суспільства про себе, особливостях своєї долі та "історичної місії", які маркують його культурні риси тощо), регіональний імідж водночас повинен бути відкритим для входження зовнішніх культурних елементів. При цьому варто пам'ятати, що осмислення регіональних геосимволічних та культурних відмінностей не несе загрози процесу створення нового загальнонаціонального символічного поля. Навпаки, різнобарвність і багатобічність робить його поліфонічним, здібним до взаємопроникнення та взаємозбагачення, а значить, більш стійким та життєздатним.

По-четверте, іміджева стратегія регіону не повинна зосереджуватися на вузькому колі місцевих символічних маркерів, а будуватися на всебічній взаємодії з іншими регіонами та державою в цілому за принципом змістовно-структурного взаємозв'язку регіональної політики з політикою формування цілісного іміджу держави. А це передбачає при розробленні регіональних іміджевих стратегій врахування об'єктивних та суб'єктивних чинників: потенціалу кожного окремого регіону та його внесок у символічний капітал держави, його роль у забезпеченні конкурентноздатності нації та країні у світових символічних змаганнях.

На практиці це означає, що імідж регіону повинен будуватися на регіональному автообразі при врахуванні його символічного капіталу. Таким чином, зростає необхідність у вивченні процесу формування символічного капіталу регіону, визначенні критеріїв його оцінки та пошуку шляхів щодо конструктивного використання символічного капіталу регіонів та їх образів для посилення загальнонаціональної міцності держави та підвищення її рейтингу на міжнародній арені.

Література:

1. *Ионин Л.Г.* Социология культуры: Путь в новое тысячелетие. – М.: Логос, 2000.
2. *Кольев А.Н.* Политическая мифология: реализация социального опыта. – М.: Логос, 2003.
3. *Почепцов Г.Г.* Имиджелогия. – К.: Ваклер, 2000.
4. *Флиер А.Я.* Культурология для культурологов. – М.: Академ.

проект, 2000.

5. *Шангина Л.* О стране, государстве и гражданах в переходном возрасте // *Зеркало недели.* – № 31. – 19 августа. – 2006. – С. 1 – 3.

Надійшла до редколегії 2.02.2008 р.